

# ÖNFELSZÁMOLÁS ÉS ÖNÉPÍTÉS

## Mentegetőzésem

■ E cikk megírására felkérő levelében Cseke Péter arra buzdított, hogy nyújtanék „rálátást az erdélyi kutatásokra, oktatásra – az MTA szintjéről”. Mintegy kívülről láttathatnám „az erdélyi kutatás–oktatás kölcsönviszonyát”. Nos erre aligha vagyok képes, de biztos állíthatom, hogy nincs is senki Magyarországon, aki át tudná tekinteni az erdélyi magyar tudomány egészét, mondjuk a színháztudománytól a matematikán át a gyógyszerészeti kutatásokig. (És ez nyilván kölcsönös: Erdélyben sincs emberfia, aki áttekinthetné a magyarországi kutatásokat.) S nyilván az erdélyi magyar felsőoktatás egészére sem látok rá eléggé.

Mindazonáltal van valamelyes rálátásom az erdélyi magyar kutatásokra és felsőoktatásra, mivel megalakulása (1996) óta tagja vagyok az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottságának; hosszú ideje tagja s újabban elnöke vagyok a Domus Kuratóriumnak; irányítottam egy nagyszabású Kárpát-medencei (és ezen belül erdélyi) nyelvészeti kutatást; s amikor úgy láttuk, hogy a Kárpát-medencében magyarul (is) oktató főiskolák, egyetemek tanácstalanok tannyelvpolitikai kérdésekben, konferenciát rendeztünk Debrecenben (lásd Kontra szerk. 2005).

Így hát valamelyes rálátásom főleg a nyelvtudományi, nyelvpolitikai és az oktatás nyelvvel, nyelveivel kapcsolatos kérdésekre van, más kérdésekben viszont laikus vagyok.

## Pazarlás és színvonalcsökkentés a magyar felsőoktatásban

■ Örvendetes, hogy 1990 után jelentősen kiterjedt Erdélyben a magyar nyelvű felsőoktatás. Kevésbé örülhetünk viszont annak, hogy a tömegoktatás következtében és az egyetemek elüzletiesedése, elüzletiesítése miatt a magyar nyelvű felsőoktatás színvonala egyetlenlen, hullámszó, esetenként károsan alacsony.<sup>1</sup> Az amerikai egyetek bizniszmodelljéről, üzleti alapon történő működtetéséről sok más szerző mellett Urban (2008) írt, akinek autoreferátumából lefordítottam néhány mondatot: „annak, hogy a felsőoktatás miként válik a biznisztől megkülönböztethetlenné, csupán néhány aspektusa a bürokraták »versenyképes« fizetésének követelése, a tananyagok kontrollálásának átcsúsztatása a bürokraták kezébe és a kimondottan profitorientált egyetek létesítése. Az Amerikai Egyesült Államokban a felsőoktatást, ami egykoron közjónak számított, s aminek kapcsán a költséghatékonyság csak másodlagos jelenőséggel bírt, egyre inkább ugyanolyan szolgáltatásnak tekintik, mint bármely más megvásárolható s kifizethető szolgáltatást, tehát a fő szempontok a hatékonyság és a termelékenység, s a szolgáltatások azok számára elérhetőek, akik meg tudják venni őket. Honnan erednek ezek az értelmezésbeli változások, s milyen következményekkel járnak az amerikai felsőoktatás minőségére és nyitottságára nézvést?” (Urban 2008. 449.)

A közjóból üzleti tevékenységgé váló felsőoktatás óriási csapás azoknak, akik az egyetemi oktatást közjónak tekintenék, ha tehetnék. A tömegoktatás hasonló méretű kihívás. Ha e kettőhöz hozzávesszük még a romániai magyar nyelvű felsőoktatás örvendetes kiterjesztését, könnyen beláthatjuk, hogy e három tényező összjátéka váratlan s kedvezőtlen eredményeket is hoz(hat). Előfordulhat, s elő is fordul, hogy egyik intézmény a másiktól csábítja el a magyar hallgatókat. Az is előadódhat, s látunk is rá példákat, hogy olyan képzést indít egy egyetem, amihez nincs megfelelően képzett tanári kara. Tíz évvel ezelőtt egy csíksomlyói konferencián mondtam a következőket: „A kisebbségi magyarok a magyar tannyelvű felsőoktatási rendszerük kiépítése közben rendre létrehozhatnak párhuzamos, tehát pazarló struktúrákat. [...] Közismert a Sapientia és a BBTE sokszor ártalmas versenye is. A legújabb magyar virtus 2009 júniusában

kezdte kápráztatni a szemünket: a váradi Partiumi Keresztény Egyetem úgy gondolja, magyar szakos tanárképzést indít. Ennek szakmai hiteltelenségét és erdélyi magyarok számára káros voltát fölösleges lenne ecsetelnem, megtette ezt Berszán István, Péntek János és Szilágyi N. Sándor egy higgadtan érvelő cikkben (2009). Mindebben az önsorsrontásban sajnos az elmúlt 20 év összes magyar kormánya is segédkezett, a váradi pazarló és kártékony szakduplázás támogatásában most a bukaresti magyar követség is jeleskedett.” (Kontra 2010. 163–164.)

Honnan tudtam én, ott *határon túli* magyar, holtbiztosan, hogy *határon innen* (Váradon) szó sem lehet arról, hogy lenne elég nyelvészük egy magyar szak indításához? Tudtam, mert (a) egy magyartanári szakhoz legalább 5-6 nyelvész oktatóra van szükség, s ráadásul olyanokra, akik között nincs szakterületi átfedés. Kell egy mondattanos, egy fonológus, egy nyelvtörténész, egy pszicholingvista és egy szociolingvista, s akkor még nem tudni, ki fogja tanítani a fonetikát, a pragmatikát, a szövegant s egyebeket. S tudtam, mert (b) 2009-ben Romániában kizárólag a kolozsvári tanszéknek volt ennyi hozzáértő nyelvésze. – Nem arról van szó, hogy van-e akkreditációja a váradi magyar szakos képzésnek. (Gondolom, van.) Hanem arról van szó, hogy akkreditáció ide vagy oda, a váradi képzést elindítani se kellett volna. Ha az egyetemépítők felelősen gondolkodtak volna, a magyar szakot kompetens nyelvészek hiányában el se indították volna. – Na de, évtized múltán, csak van már Váradon is megfelelő nyelvészgárda, ugye? – kérdezheti jó szándékú olvasóm. Válaszom: nincs, ma sincs. E mondat írásakor (2019. március 9-én), a PKE Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszéki Csoport (tehát nem tanszék) honlapján 9 oktatót tüntetnek föl, közülük (ha jól látom) hatan nyelvészek, de hárman magyarországi illetőségű, ingázó professzorok.

Mindez romániai magyar egyetemisták bőrére megy (s persze nem járnak jobban a felvidékiek, kárpátaljaiak és vajdaságiak sem). A román és a magyar állam, valamint a globalizáció nyújtotta lehetőségeket kihasználva, s persze ezek szorításában, ennél jobb oktatásra nem telik? Végiggondolta valaki is, hogy mi a jobb az erdélyi magyaroknak? Az, ha Kolozsváron képzett magyartanárok tanítják gyermekeiket, vagy az, ha az előbbieknél képzetlenebb, Váradon diplomát szerettek is?

Ez a történet azt példázza, hogy a magyarok létre akartak hozni valamit, aminek létrehozásához az alapvető kellékek (itt épp a nyelvész tanárok) is hiányoztak. A semmiből akartak valamit teremteni. Előfordul viszont ennek a fordítottja is: amikor van valami értékük, de parlagon hevertetik. A valami semmivé válik.

### Szilágyi N. Sándor törvénytervezete

■ Az erdélyi magyar tudományosság tizenkét évét áttekintő három kötethez írt bevezető tanulmányában Salat Levente (2015. 23–24.) egyebek mellett kifejti, hogy „[az erdélyi magyar bölcsész- és társadalomtudományi kutatások nagy aránya a természettudományiakhoz képest] különösen akkor ad okot aggodalomra, ha számításba vesszük, hogy az erdélyi magyar társadalomtudományok képviselői által termelt tudásnak – az oktatói tevékenységet leszámítva – elhanyagolható esélyei vannak a hasznosulásra. [...] Ha erre a helyzetre nem sikerül időben érdemi megoldást találni, tartani lehet attól, hogy a kiválóan képzett [...] erdélyi magyar társadalomtudósok fiatal generációinak az a feladat jut osztályrészül, hogy dokumentálják azt a folyamatot, amelynek eredményeképpen a romániai magyar kisebbség – hathatós anyaországi segítséggel – fölszámolja önnön egzisztenciájának az alapjait.”

Tehát: a kutatási eredményeknek elhanyagolható esélyei vannak a hasznosulásra. Kinek a felelőssége ez? – kérdem. Egy, a minket most érdeklő kérdésnél sokkal élesebb helyzetben, az Éghajlat-változási Kormányközi Testület (IPCC) friss jelentése kapcsán a klímakutató Ürge-Vorsatz Diána kifejti, hogy „[a] jelentés kimondja, hogy még épp lehetséges [megállítani a felmelegedést másfél foknál], bár az ablak nagyon gyorsan zárul. Az, hogy ezzel a kormányok és döntéshozók mit tesznek, már nem a mi felelősségünk” (Smejkal 2018). A globális felmelegedés mindenkit érint. Az erdélyi magyarok életkörülményei és jövője másfél millió ember ügye. Csak hát – Salat Leventével szólna – az egzisztenciális önfelszámolásuk is „benne van a pakliban”.

Épp negyedszázaddal ezelőtt, a *Korunk* 1994. márciusi számában tette közzé Szilágyi N. Sándor törvénytervezetét „az etnikai és nyelvi identitással kapcsolatos jogokról, valamint az etnikai és nyelvi közösségek méltányos és harmonikus együttéléséről”. Ebben – nemzetközi viszonylatban is elsőként – nem a hegemon nemzetállamokban bevett többség-kisebbség, hanem a jogegyenlőség alapján, emberi jogi keretben szabályozta a különféle nemzetiségű román állampolgárok jogait. Szilágyi a magyarok és románok *problémáinak megoldását*, a hátrányos megkülönböztetések kiküszöbölését célozta meg, pártpolitikai, hatalmi ambíciói nem voltak (akkor sem). Törvénytervezete éppúgy megvédte a Kolozs megyei magyarokat, mint a Hargita megyei románokat. A jogász Tokay György azt mondta neki, hogy nagyon szívesen védené ezt a törvénytervezetet a bukaresti parlamenti vita során, mert aki ezzel vitába akarna szállni, annak nem lenne könnyű dolga, neki viszont igen. A kisebbségi nyelvi jogok és oktatás világhírű szakértője, Tove Skutnabb-Kangas (2012) az *Oxford Handbook of Language and Law* c. kötetben olvasható tanulmányában elismerően méltatja Szilágyi törvénytervezetének emberi jogi beágyazottságát.

Szilágyi törvénytervezete (lásd 2003. 576–664.) szakmai körökben sok helyen, külföldön is elismerést aratott. „Egyvalakit nem tudott csak igazán érdekelni, azt, aki számára pedig készült: az RMDSZ-t. Mert ott ilyen dolgokban általában sokkal fontosabb volt az, hogy kinek a javaslatát kell támogatni, és kiét nem, mint az, hogy mit is tudunk hát azzal a javaslattal megoldani” (Szilágyi 2003. 664.).

A *tudós* Szilágyi N. Sándor megalkotott egy remek törvénytervezetet, de a *politikuskok* megvitatásra sem érdemesítették. Önfelszámolás, amiért nem Szilágyi felelős, ő nem felelős. De az önfelszámolás minden magyart érint Erdélyben – a Salat említette fiatal társadalomtudósok kezdhettek ezt is dokumentálni.

### **Önépítés: erdélyi magyartanítás – a legjobb a Kárpát-medencében<sup>2</sup>**

■ És ezzel egy időben kezdhettek dokumentálni valami jót is. A magyarországi Magyartanárok Egyesületének elnöke, egyben a budapesti Radnóti Gimnázium vezető tanára, Arató László a budapesti Klubrádió nyelvi ismeretterjesztő műsorában 2017. szeptember 6-án azt mondta, hogy „[n]agyon szeretnék ilyen könyvből tanítani, ha ez elérhető lenne, és engedélyezett lenne minálunk”. Amire utalt, az Bartalis Boróka és szerzőtársai *Magyar nyelv és irodalom (anyanyelv)* című, V. osztályosoknak írt tankönyve (szakmai tanácsadók: Fóris-Ferenczi Rita és Kádár Edit. Kreatív Könyvkiadó, Marosvásárhely 2017). Erről a tankönyvről *Romániában nagyságrendekkel jobb magyar tankönyvet írtak, mint Magyarországon* című cikk tudósított egy magyarországi hetilapban. (Azóta már megjelent a szerzők VI. osztályos tankönyve is, 2018-ban.) A tankönyvekhez Kádár Edit szerkesztésével két *Feladatbank* című könyv is megjelent „anyanyelvi tanórák tervezéséhez az V–VIII. osztályban” (Ábel Kiadó, Kvár, 2017, 2018). Az egyik magyarországi méltatás *Végre egy korszerű feladatgyűjtemény magyar-órákhoz* címmel jelent meg (Jánk 2017).

Az említett romániai tankönyvek hétéves munka eredményeként jöttek létre, első sorban Kádár Editnek és mesteri hallgatóinak köszönhetően. Az „anyaországi” magyartanítás tankönyveihez mérve ezekben a könyvekben nem „feltűnő mértékű a diszcrepancia az iskolai oktatás és a tudomány aktuális állása, valamint az iskola és a tudomány beszédmódja között” (Kádár 2018. 119.). A könyvek nem ismeretközpontúak, hanem képességekőzpontúak – nem ragozási paradigmákat vagy tízévesek számára fölfoghatatlan hangtani szabályokat sulykolnak, hanem beszédhelyzeteket elemeznek, szövegeket értelmeznek, kerülik a „helyes-helytelen” ítéleteket, helyettük a „helyénvaló, nem helyénvaló” minősítéseket használják, induktívak: a nyelvi megfigyelésektől haladnak az általánosítások felé. És ez is nagyon fontos: V. osztályban nyelv és irodalom egyetlen, integrált tantárgyat alkot. Bartalisék tankönyvei és a két *Feladatbank* szinte mindenben eltérnek az ósdi és kártékony magyarországi tankönyvektől. Modernnek, tudományosan és pedagógiaileg adekvátak, s a diákoknak érdekesekek és élvezhetőek.<sup>3</sup>

Az erdélyi tankönyvszerzők szerepét, érdemeit az mutatja meg legfényesebben, ha vetünk egy pillantást a szlovákiai magyartanításra is. Az ottani tankönyveknek, példá-

ul a 2012-ben kiadott *Magyar nyelv a gimnáziumok és szakközépiskolák II osztálya számára* címűnek „a minősége felháborítóan elfogadhatatlan, esetenként abszurd [...] ezek a tankönyvek nem segítik, hanem akadályozzák a személyiség-, közösség- és kultúráképzést a szlovákiai magyar tanulók és tanáraik, szüleik körében” – írta róluk Tolcsvai Nagy Gábor. Hozzá tartozik a dologhoz, hogy eredetileg Magyarországon tankönyvvé nyilvánított könyvek szlovákiai adaptációiról van szó, amikből több mint 5000 ottani magyar diák kénytelen tanulni (Kontra 2015. 639.).

Cseke Péter arra kért, nyújtsak „rálátást az erdélyi kutatásokra, oktatásra – az MTA szintjéről”. Nekem ezek azok a fontos dolgok, amikre rálátok: az önfelszámolás és az önépítés. Arányuk javítható. Hogy javul-e ez az arány, rajtunk, magyarokon múlik.

### ■ JEGYZETEK

1. Az erdélyi magyar felsőoktatás helyzetét elemző nagy tanulmány bevezetőjében (Salat és mtsai 2010. 5?15) egyebek mellett „kaotikus felsőoktatási piacról”, „egymással gyakran ütköző érdekeltsgü intézményekről”, „az együttműködés, önkormányozó piaci viselkedés” szükségességéről, „az erdélyi magyar felsőoktatás közszolgálati jellegének fokozatos háttérbe szorulásáról” és „stratégiatlanságról” olvashatunk.
2. Vagy: a két legjobb egyike, mivel ma már vetekszik a kárpátaljai magyartanítással, lásd Beregszászi 2012. – Az alcímben a „magyartanítás” valójában a tankönyvekre utal. Az iskolában a tanárokon múlik minden s ott még vannak gondok.
3. Az anyanyelvi nevelés kérdéseire vö. Kontra 2014. 104–105.

### ■ IRODALOM

- Bartalis Boróka – Köllő Zsófia – Pataki Enikő – Szöcs Hedviga – Tamás Adél: *Magyar nyelv és irodalom*, VI osztály. Editura Didactică și Pedagogică, Buk., 2018.
- Bartalis Boróka – Köllő Zsófia – Orbán Zsuzsa – Szöcs Hedviga – Tamás Adél: *Magyar nyelv és irodalom*, V. osztály. Kreatív/Norand, Marosvásárhely, 2017.
- Beregszászi Anikó: *A lehetetlen lehetni: Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában*. Tinta Könyvkiadó, Bp., 2012.
- Berszán István – Péntek János – Szilágyi N. Sándor: *Vélemény a Partiumi Keresztény Egyetem szakindítási szándékáról*, 2009. <http://reply.transindex.ro/?cikk=142>
- Jánk István: *Végre egy korszerű feladatgyűjtemény magyarórákhoz*. Nyelv és Tudomány, 2017. 2017. november 24. <https://www.nyest.hu/hirek/vegre-egy-korszeru-feladatgyujtemeny-magyarorakhoz>
- Kádár Edit: *A tudománykommunikáció az iskolai oktatásban kezdődik*. Egy kísérletről. Jel-Kép 2018/4. [http://communicatio.hu/jelkep/2018/4/JelKep\\_2018\\_4\\_Kadar\\_Edit.pdf](http://communicatio.hu/jelkep/2018/4/JelKep_2018_4_Kadar_Edit.pdf)
- Kádár Edit (szerk.): *FELADATBANK anyanyelvi tanórák tervezéséhez az V–VIII. osztályban*. I. kötet. Szerzők: Bartalis Boróka, Kádár Edit, Tamás Adél. Ábel Kiadó, Kvár, 2017.
- Uő.: *FELADATBANK anyanyelvi tanórák tervezéséhez az V–VIII. osztályban*. II kötet. Szerzők: Bartalis Boróka, Kádár Edit, Tamás Adél. Kvár: Ábel Kiadó, Kvár, 2018.
- Kontra Miklós (szerk.): *Sült galamb? Magyar egyetemi tantervpolitika*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2005. <http://mek.niif.hu/03200/03269/03269.pdf>
- Kontra Miklós: *Hasznos nyelvészet*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2010. <http://mek.oszk.hu/08700/08745/>
- Kontra Miklós: *Mennyire jutottunk negyedszázad alatt?* Korunk 2014. 11. 102–108. [http://epa.oszk.hu/00400/00458/00610/pdf/EPA00458\\_korunk\\_2014\\_11\\_102-108.pdf](http://epa.oszk.hu/00400/00458/00610/pdf/EPA00458_korunk_2014_11_102-108.pdf)
- Uő.: *Kisebbségi magyar nyelvtanítás*. Magyar Tudomány 2015. 5. 637–639. <http://www.matud.iif.hu/2015-05.pdf>
- Salat Levente: *Az erdélyi magyar tudományosság a második „tizenkét év” termésének tükrében*. In: Péntek János – Salat Levente – Szikszai Mária (szerk.): *Magyar tudományosság Romániában 2002–2013 között*. Ábel Kiadó, Kvár, 2015. 7–26.
- Salat és mtsai: *Az erdélyi magyar felsőoktatás helyzete és kilátásai*. In: Szikszai Mária (szerk.): *Az erdélyi magyar felsőoktatás helyzete és kilátásai*. A Magyar Tudományos Akadémia Kolozsvári Területi Bizottsága, Kvár, 2010. 9–126.
- Skutnabb-Kangas: *Linguistic Human Rights*. In: Larry Solan and Peter Tiersma (eds): *Oxford Handbook of Language and Law*, 235–247. Oxford University Press, 2012. 235?247.
- Smejkal Péter, 2018. (október 19.). *A világkormány tagjai is lehetnek időtök, de a reményt nem szabad feladni*. <https://forbes.hu/legyel-jobb/a-vilagkormany-tagjai-is-lehetnek-idiotak-de-a-remenynt-nem-szabad-feladni/>
- Szilágyi N. Sándor: *Mi egy más*. Közéleti írások. Kalota Könyvkiadó, Kvár, 2003. <http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=41>
- Urban, Nancy: *The business model of the university: Sources and consequences of its construal*. In: Gritte Krsitiansen – René Dirven (eds.): *Cognitive Sociolinguistics: Language Variation, Cultural Models, Social Sys*. 2008.